

Ks. Władysław Takuński

Kontekst literacki i struktura opisu powołania Abrahama (Rdz 12, 1–3)

Opowiadanie o historii Abrahama ma szczególne znaczenie. Z jednej strony jest pomostem pomiędzy prologiem a epoką patriarchów; przechodzi ze skali globalnej do życia poszczególnych osób; od wielu narodów do jednego; a z drugiej strony powołanie Abrahama jest punktem odniesienia do wszystkich wydarzeń jego życia. W niniejszym artykule zbadany zostanie kontekst literacki i struktura opisu powołania Abrahama. Jednakże istotnym aspektem, który przyczynia się do lepszego poznania narracji o Abramie, jest uwzględnienie naukowych badań na temat historyczności patriarchów, a w szczególności patriarchy Abrahama. Jest to niezbędny element do ujęcia starożytnej perykopy z punktu widzenia naszych czasów.

1. Naukowe badania historyczności patriarchów

Znajomość poglądów głoszonych przez czołowych biblistów przyczynia się do lepszego zrozumienia omawianego kontekstu literackiego. Debata naukowa na temat historyczności patriarchów rozpoczęła się pod koniec XIX wieku. Pierwszą hipotezę postawił autor teorii źródeł¹, nie-

---

¹ Teoria źródeł, zwana też hipotezą źródeł, teorią czterech źródeł, teorią JEDP, hipotezą dokumentów, wyjaśnia poniekąd genezę Pięcioksięgu. Polega ona na tym, że z używania innych imion Boga i rozbieżnościach w stylu literackim wnioskuje o tym, kiedy tekst mógł być napisany lub zredagowany, co stanowi pewnego rodzaju dokument. Rozróżnia zatem cztery dokumenty: J – jahwistyczny, używa imienia Boga Jahwe, charakteryzuje się stylem żywym, opisującym szeroko pojętą historię, jest najstarszym tekstem pochodzącym z cza-

miecki biblista, luteranin, Julius Wellhausen² (1844–1918), twierdząc, że możliwe jest jedynie zrozumienie epoki, w której spisano patriarchalne opowieści z okresu monarchii, natomiast wiedza historyczna dotycząca postaci patriarchów jest niemożliwa do uzyskania. Z jego teorii wynika, że Abraham nie był postacią historyczną, a – z największym prawdopodobieństwem – stworzoną przez autora. Ojciec krytyki formalnej, badań historii form i gatunków literackich, luteranin, niemiecki teolog Hermann Gunkel (1862–1932) kontynuował tę myśl, traktując wątki patriarchalne jako swego rodzaju opowieści ludowe, będące echem dawnych czasów. Według niego były one tak dalece zmieszane z fantazją, że nie mogły stanowić wiarygodnego źródła dotyczącego wydarzeń i miejsc związanych z osobami patriarchów.

W połowie XX wieku pojawiło się całkiem nowe podejście, odbiegające od wcześniej stawianych tez, rzucające nowe światło na kwestię historyczności patriarchów. Przyczyniły się do tego niezwykle odkrycia epigraficzne oraz archeologiczne, a także zmiany w ogólnych zarysach historii biblijnego tekstu. Chociaż nurt ten pojawił się już w latach trzydziestych XX wieku, to jednak dopiero po ważnych odkryciach archeologicznych uzyskano dowody, które przewyższały twierdzenia stworzone jedynie na podstawie odczytywania tekstu biblijnego.

---

sów monarchii Dawida i Salomona; E – elohistyczny, posługuje się imieniem Boga Elohim i uwzględnia moralne, duchowe i osobowe postawy ludzi, powstaje podczas upadku Samarii; D – deuteronomiczny, z czasów króla Jozjasza, styl bardziej precyzyjny, ujawniający się zwłaszcza w Księdze Powtórzonego Prawa; P – kapłański, zajmuje się centralizacją kultu, znaczeniem przymierza, kodeksem ofiar składanych w Świątyni Jerozolimskiej i prawem czystości kultowej, pochodzi z czasów Ezdrasza po niewoli babilońskiej (Kpł 1 – 7; 11 – (15); 18). Syntezy hipotezy źródeł dokonał Julius Wellhausen, opierając się na pracy swych poprzedników, takich jak: Baruch Spinoza, Richard Simon, Henning B. Witter, Jean Astruc, Wilhelm de Wette, Hermann Hupfelda, Abraham Kuenen, Alexandre Gededes, Johann Severin Vater, Heinrich Ewald, Johann J. Stahlin, Friedrich Bleek. Ponadto trzeba wspomnieć, że obecnie ta klasyczna teoria źródeł jest kwestionowana i okazuje się, że nie wystarcza do rozwiązania genezy Pięcioksięgu. Nowe ujęcia podkreślają rolę ideologii i skupiają się na źródle H, którego termin pochodzi od niemieckiego słowa *Heiligkeitsgesetz*, a dotyczy Kodeksu Świątości z Księgi Kapłańskiej. Jednakże jak dotąd nie wypracowano rozstrzygnięcia tego tematu.

² Przedstawił swą krytykę źródeł w dziele *Die Composition des Hexateuchs und der historischen Bücher des Alten Testaments* (1878) i w *Prologomena zur Geschichte Israels* (1883).

Czołowymi biblistami nurtu opartego na poszukiwaniu dowodów historyczności ery patriarchalnej za pomocą odkryć archeologicznych byli: William F. Albright (1891–1971), amerykański archeolog, erudyta biblistyki, filolog; Nelson Glueck (1900–1971), rabin, archeolog; następnie: George E. Wright (1909–1974), profesor Starego Testamentu i biblijnej archeologii, ekspert starożytnego Bliskiego Wschodu; John Bright (1909–1995), teolog, uczony biblista, autor wielu książek, w tym niezwykle istotnej dla tematu książki *Historia Izraela*, wydanej po raz pierwszy w 1959 roku, która upowszechniła osiągnięcia archeologii biblijnej w Ameryce. Omawiając temat, należy również wspomnieć wiodących rzeczników tego nurtu. Byli to: Cyrus H. Gordon (1908–2001), znawca kultur Bliskiego Wschodu i języków starożytnych; Ephraim A. Speiser (1902–1965), asyriolog. Ta „amerykańska szkoła” otrzymała największe poparcie od francuskiego archeologa Rolanda G. de Vaux (1903–1971), dominikanina, który przewodził katolickiej grupie pracującej nad badaniem zwojów znad Morza Martwego. W swoim dwutomowym dziele *Starożytny Izrael* opisał on wszystkie aspekty odkryć archeologicznych, odsłaniających historię starożytnego Izraela. Drugim uczonym, będącym orędownikiem tych teorii, był Harold H. Rowley (1890–1969), brytyjski znawca Starego Testamentu. Wymienieni wyżej bibliści – co należy podkreślić – nie ignorowali stosowania rekonstrukcji źródłowych lub tradycji historycznych, jednak argumentowali, że opowiadania patriarchalne posiadały historyczną bazę, która mogłaby być przypisana do konkretnego okresu. Było to znaczące odejście od teorii dokumentów³.

Mimo rozpowszechniania się nurtu opisanego powyżej nadal pozostało wielu zwolenników teorii Wellhausena. Albrecht Alt (1889–1956), czołowy niemiecki, protestancki teolog; Martin Noth (1902–1968), krytyk tradycji, niemiecki biblista, i Gerhard von Rad (1901–1971), niemiecki teolog i profesor Uniwersytetu w Heidelbergu, podjęli dysputę z rozwijającą się „szkołą archeologiczną” w latach 50. i 60. XX wieku. Martin Noth, wobec dowodów, jakie przyniosły odkrycia archeologiczne tamtych czasów, przyznał, że patriarchowie byli postaciami historycznymi, jednak nadal był przekonany, iż niewiele można zdobyć informacji na temat towarzyszących im wydarzeń i ludzi. Zgodził się, że migracje z początku drugiego

³ K.A. Mathews, *Genesis 11:27–50:26*, t. 1B, Nashville 2005, s. 27–28.

tysiąclecia mogły być sceną dla pojawienia się patriarchów w Kanaanie, lecz sprzeciwiał się optymizmowi tych, którzy uważali, że autentyczność szerokiego zakresu historii patriarchów została potwierdzona przez „łopatę” archeologa⁴.

W latach 70. dwie monografie odegrały wielką rolę w toczącej się dyskusji, odrzucając w swej treści postulaty szkoły amerykańskiej, a przynosząc początek biblijnego minimalizmu. Thomas L. Thompson (1938–), emerytowany profesor teologii z Uniwersytetu w Kopenhadze, stwierdził, że źródło jahwistycznej (J) narracji o patriarchach przypada na początek pierwszego tysiąclecia, kwestionując jej tradycje jako starożytne i wiarygodne⁵. Natomiast Jan Van Seters (1935–), emerytowany profesor Uniwersytetu w Północnej Karolinie (w Stanach Zjednoczonych), uznał, że źródło redakcji jahwistycznej (J) powstało dopiero w czasie niewoli babilońskiej w VI wieku p.n.e.⁶. Obaj w swych dziełach są zgodni, że rekonstrukcja czasów patriarchalnych jest wręcz niemożliwa, gdyż narracja nie zawiera prawdziwych starożytnych przekazów, a jest tylko odbiciem tamtego czasu, stworzonym w późniejszym okresie. Z ich teorii wynika, że Biblia nie jest wiarygodnym źródłem na temat historii starożytnego Izraela i powinna zostać pominięta w badaniach na ten temat, gdyż nie można doszukiwać się w niej historiografii.

Chociaż zwolennicy minimalizmu, zwanego także „szkołą kopenhaską”, nadal forsowali swoje tezy, to jednak nurt archeologiczny, po pewnych modyfikacjach, był popierany przez wielu biblistów. W 1981 roku pojawiło się trzecie wydanie słynnej książki Johna Brighta⁷. Dwa lata później ukazały się eseje opisujące ważne dowody z dziedziny archeologii i socjologii. Redagowali je znawcy starożytności: Alan R. Millard i Donald J. Wiseman. Ukazywali, że patriarchowie są historycznymi postaciami, a świadectwa biblijne są starożytne. Architekt chronologii egipskiej natomiast, Kenneth A. Kitchen, doszedł do konkluzji, że relacje o patriarchach są historycznie wiarygodne, a ich korzenie sięgają do początku drugiego tysiąclecia p.n.e. Opierał się na swej wcześniejszej pracy naukowej pod tytułem *On*

⁴ M. Noth, *The History of Israel*, New York 1958, s. 120–26.

⁵ T. Thompson, *Historicity of the Patriarchal Narratives*, New York 1974, s. 324–26.

⁶ J. Van Seters, *Abraham in History and Tradition*, New Haven 1975, s. 120–22.

⁷ J. Bright, *A History of Israel*, 3d ed., Westminster 1981, s. 67–103.

Reliability of the Old Testament. Przedstawił on bardziej wszechstronną rewizję dowodów na to, że relacje patriarchalne ukazują epokę, która dobrze odzwierciedla realia polityczne i kulturowe panujące w Syrio-Palestynie z początków drugiego milenium p.n.e. Ponadto dwóch profesorów Starego Testamentu, jeden ze Stanów Zjednoczonych – Phillips V. Long, a drugi z Wielkiej Brytanii – Iain W. Provan, opracowali hermeneutykę odpowiedzi na debatę między minimalistami (kręgiem zwolenników teorii źródeł) a maksymalistami (kręgiem archeologicznym). Obydwaj byli współautorami (wraz z Tremper Longman) książki zatytułowanej *A Biblical History of Israel*. W części pierwszej (*Historia, Historiografia i Biblia*) autorzy odchodzą od metodologii i założeń, że historia biblijna umarła, idą natomiast w stronę stworzenia historii biblijnej, w której biblijny tekst jest sercem poszukiwań⁸.

Kenneth Kitchen pisze: „W końcu powinno być jasne, że główne cechy narracji patriarchalnej albo specyficznie odpowiadają do pierwszej połowy drugiego tysiąclecia lub są zgodne z takim datowaniem; niektóre cechy wspólne dla tej epoki i późniejsze okresy muszą wyraźnie być związane z początkiem drugiego milenium”⁹. Idąc za tym, przyjmuje się, że czas patriarchalny mógłby być umiejscowiony pomiędzy rokiem 2200 a 1550 p.n.e. Jednak większość współczesnych biblistów identyfikuje go bardziej szczegółowo, dzieląc na dwa okresy. Pierwszy, według nich, to środkowa epoka brązu, przejściowy okres pomiędzy wielkimi cywilizacjami epoki wczesnego brązu (2200–2000 r. p.n.e.). Drugi okres to środkowa epoka brązu (2000–1700 r. p.n.e.)¹⁰.

Wiele świadczy o tym, że patriarchowie są postaciami historycznymi: doniosłość tradycji ustnej, która jest ewidentna u ludów starożytnych¹¹; przełomowe dane archeologiczne, które zawierają informacje o sytuacji kulturowej, etnicznej i religijnej z terytorium Mezopotamii i Palestyny¹². Są to

⁸ K.A. Mathews, *Genesis 11:27–50:26*, t. 1b, Nashville 2005, s. 31.

⁹ K.A. Kitchen, *Reliability of the Old Testament*, Cambridge 2003, s. 372, tłum. własne.

¹⁰ G.J. Wenham, *Genesis 16–50*, t. 2, Dallas 2003, s. 22.

¹¹ T. Brzegowy, *Najnowsze teorie powstania Pięcioksięgu – próba oceny*, „Colleganea Theologica” 2002, nr 71/1, s. 11–44; J. Lemański, *Pięcioksiąg dzisiaj*, Kielce 2002, s. 96, 138–139; W. Harrington, *Klucz do Biblii*, Warszawa 2002, s. 69–70.

¹² J.A. Thompson, *Biblia i Archeologia*, Warszawa 1965, s. 17–30; L. Stachowiak, *Wstęp do Starego Testamentu*, Poznań 1990, s. 85–98; J. Kudasiewicz, *Biblia, Historia, Na-*

postacie realne, „dobrze zakorzenione w środowisku geograficzno-politycznym, w zwyczajach i prawach ówczesnych ludzi Bliskiego Wschodu”¹³.

2. Historyczność Abrahama

Według naszych standardów nie możemy podchodzić do starożytności z mniemaniem, że dokładnie znamy datę urodzin i śmierci Abrahama. To są bardzo odległe czasy. W przypadku pierwszego patriarchy mamy do czynienia z sagą plemienną społeczności, która nie rządziła wielkim mocarstwem, była jakby rodziną złożoną z wielu rodzin żyjących poza zasięgiem wielkiej historii. Być może tak jak jest dzisiaj w odniesieniu do historii zwykłej, niczym nie wyróżniającej się rodziny, która w skali globalnych wydarzeń jest zasadniczo niczym; nie mówi się o tym, jak ojciec i matka ciężko pracują, nie wymienia się ich imion, nie pisze się o ich pochodzeniu; dla szerokiego świata nieznane są nawet ich dzieci; są i dzisiaj zapomnianą rodziną. Nie są częścią polityki wielkich tego świata, o których prasa, radio i telewizja bez przerwy podają wiadomości. Tym bardziej utrudnione są poszukiwania historyczności Abrahama. Oprócz tekstu biblijnego nie ma bezpośrednich pozabiblijnych danych.

Jednakże komentarz do Pisma Świętego Starego i Nowego Testamentu wskazuje na istniejący zapis na steli faraona Szeszonka w Megiddo¹⁴. Upamiętnia ona zwycięską kampanię tegoż faraona prowadzoną w Syrii – Palestynie około 926 r. p.n.e. Dowiadujemy się z niej o istnieniu w pobliżu Hebronu „pola Abrama”. Jest to zgodne z „biblijną tradycją, według której Abram i Sara ostatecznie osiedlili się w Hebronie i tam zostali pochowani (Rdz 23, 9. 19; 25, 9)¹⁵. Jest też podkreślone, że „nazwa

---

uka. *Rozważania i dyskusje Biblijne*, Kraków 1986, s. 244–249; G. Perego, *Przewodnik po Świecie Biblii. Pismo Święte, Geografia, Archeologia i Teologia w konfrontacji ze sobą*, Częstochowa 2003, s. 6–18; J.S. Synowiec, *Na Początku*, Lublin 1987, s. 75–91; A. Millard, *Skarby czasów Biblii*, Warszawa 2000, s. 50–60.

¹³ T. Brzegowy, *Pięcioksiąg Mojżesza, Wprowadzenie Egzegeza Teologia*, Tarnów 2010, s. 103.

¹⁴ Por. *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem*, Częstochowa 2009, s. 52.

¹⁵ Por. *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, Najnowszy przekład...*, dz. cyt., s. 52.

miejsca wskazuje (prawdopodobnie) na obecność i wagę tradycji Abrahama/Abrahama w X w. p.n.e.”¹⁶.

Poprzez stulecia dla większej części starożytności szczegółowe daty nie były ważne. Jednakże pozabiblijne informacje pradawnych czasów pozwalają zgodnie z biblijnymi faktami określić wiek, w którym się dokonywały. Jest to o tyle znaczące, że można mówić o Abrahamie, że był prawdziwą osobą, której historia życia, choć przekazana przez innych, została rzetelnie zachowana. Jest to istotne dla wszystkich, którzy opierają swą wiarę na Biblii. Wiara nie jest ślepa. Wiara poszukuje rozumienia. Bóg powołał Abrahama, obiecując wierność jemu i jego pokoleniom. On był posłuszny i doświadczył Bożej wierności. Bez Abrahama podwaliny judaizmu, chrześcijaństwa i islamu leżą w gruzach. Fikcyjny Abraham, bez racjonalnych przesłanek wiary, staje się typowo ludzkim dziełem projekcji własnych potrzeb.

Czas, w którym żył Abraham, można określić tylko w sensie ogólnym. Zagadnienie to podejmuje wielu biblistów. Alan Millard, znawca starożytnych języków semickich, uważa, że Abraham żył na początku drugiego milenium przed Chrystusem¹⁷. John Bright wskazuje, że Abraham wpisuje się w kontekst starożytnego Bliskiego Wschodu w środkowej epoce brązu. Pierwszymi istotnymi faktami są znaczące w swoim wymiarze wędrówki grup ludzi w okresie od około 2200 do 1800 roku p.n.e. Zauważa się, że w tym okresie obserwuje się wyjątkowy napływ ludów, zwłaszcza północno-zachodnich semitów, często utożsamianych z Amorytami, do Kanaanu¹⁸. Natomiast William Albright twierdzi, że wędrówka Abrahama jako wodza plemiennego z Mezopotamii przez Charan do Kanaanu zgadza się z tym obrazem migracji Amorytów¹⁹. Amerykański katolicki teolog Scott Hahn twierdzi, że Abraham żył około dwóch tysięcy lat przed Chrystusem²⁰. John Thein, amerykański autor antropologii chrześcijańskiej,

¹⁶ Por. H. Shanks, *Starożytny Izrael, Od Abrahama do zburzenia Świątyni Jerozolimskiej przez Rzymian*, Warszawa 2018, s. 56.

¹⁷ A.R. Millard, *Abraham (Person)*, w: *The Anchor Yale Bible Dictionary*, ed. by D.N. Freedman, New York 1992, s. 40.

¹⁸ J. Bright, *A History of Israel*, New York 1992, s. 48–49, 82–83, 86.

¹⁹ W. Albright, *From the Stone Age*, New York 1992, s. 40.

²⁰ S. Hahn, *Catholic Bible Dictionary*, New York 2009, s. 236.

wskazuje, że Abraham urodził się w Ur około roku 2000 p.n.e.²¹. Anthony R. Pyles, kanadyjski ewangelicki biblista, określa czas życia pierwszego patriarchy w szerszej skali, pomiędzy XXII a XX stuleciem lub XIX a XVII stuleciem p.n.e.²².

Opinie biblijnych naukowców są podzielone zarówno co do historyczności, jak również co do daty tradycji Abrahama. Pierwszym poglądem, utrzymywanym jeszcze dzisiaj przez niektórych krytyków, jest przekonanie, że Abraham żył około roku 1800 p.n.e. Druga koncepcja dotyczy narracji Abrahama, której początki sięgają okresu osiedlenia Izraela w Palestynie około 1200 p.n.e. Uznaje się także, że tradycja jest zasadniczo literacką fikcją z czasów epoki wygnania (około 550 p.n.e.)²³.

Warto podkreślić, że wśród uczonych pomija się jeden, ale bardzo ważny, a wręcz niezaprzeczalny fakt, że ustna tradycja odgrywała wielką rolę w starożytności. Dzieci uczyły się na pamięć imion swoich przodków. Przekazywano także w ten sposób tkwiące w pamięci wielu pokoleń istotne wydarzenia związane z ich rodem. W jakimś sensie powtarzano „wierne echo ustnych tradycji” z pokolenia na pokolenie. Zatem źródła ustne czy pisane jakiegoś dzieła są nieodzowne ze względu na to, że świadczą o genezie i rozwoju. Nie można ich zastąpić tylko studium dzieła literackiego w samym sobie²⁴. Na podstawie redakcji kapłańskiej dotyczącej narracji Abrahama nie można ostatecznie stwierdzić, że Abraham nie istniał. Choć dostrzega się wyraźne zmiany w narracji spowodowane różnorodnością przekazów, nie stanowi to jednak żadnego argumentu przeciwko historyczności Abrahama. Wiadomo, że postać Abrahama ewoluuje: od zwykłego bohatera w zwykłym opowiadaniu o charakterze ekumenicznym do protoplasty narodowego Izraela. Zauważa się też, że późniejsze niż kapłańskie redakcje stosują proces nacjona-

---

²¹ J. Thein, *Ecclesiastical Dictionary: Containing, in Concise Form, Information upon Ecclesiastical, Biblical, Archeological, and Historical Subjects*, New York 1900, s. 6.

²² A.R. Pyles, *Abraham*, w: *The Lexham Bible Dictionary*, ed. by J.D. Barry, D. Bomar, D.R. Brown, R. Klippenstein, D. Mangum, C. Sinclair Wolcott, Bellingham 2016, s. 8.

²³ F.L. Cross, E.A. Livingstone, *Abraham*, w: *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, New York 2005, s. 6.

²⁴ Por. T. Brzegowy, *Kompozycja Pięcioksięgu Według Johna Van Setersa*, „Analecta Cracoviensia” 2001, s. 345.

lizacji jego postaci: ikona ojca i patrona wielu plemion do przodka tylko jednego plemienia – narodu izraelskiego²⁵.

Przekazy o Abrahamie są „zbiorem dość luźno powiązanych ze sobą epizodów, który został skonsolidowany przez jednego z jego edytorów za pomocą kilku wyraźnie zarysowanych linii teologicznych”²⁶. Oznacza to, że historiografia hebrajska ma charakter sakralny, teologiczny – „jest objawieniem się Boga i terenem Jego działania”²⁷.

Pośród wielu teorii naukowych publikowanych na temat Pięcioksięgu przez ponad sto lat, jak do tej pory, nie ma jednoznacznych konkluzji. Miejsce Abrahama w historii starożytnego Bliskiego Wschodu stanowi przedmiot poważnej debaty. Jedni bibliści uważają go za historyczną osobę, drudzy za eponima, tj. osobę, od której wywodzi się jakaś nazwa. A ze względu na samą naturę opowiadania uczeni twierdzą, że nie ma co dyskuutować o historycznym Abrahamie²⁸.

Wśród antagonistycznych stanowisk nie brakuje opracowań udowadniających, że „Abraham jest nie tylko legendarnym bohaterem, królem czy prorokiem, jest indywidualnym człowiekiem, antenatem i ojcem narodu, co wiąże go z tradycją rodzinną”²⁹.

3. Narracja perykopy Rdz 12, 1–3

Poprzedzający rozdział 12. rozdział 11., począwszy od wersetu 27., rozpoczyna narrację o postaci Abrama, syna Teracha. Jego brat Haran umiera w Ur chaldejskim. Pozostawia po sobie syna Lota i dwie córki: Jiskę i Milkę. Milka wychodzi za mąż za Nachora, brata Harana. Abram natomiast żeni się z nieplodną Saraj (11, 27–30). Następne wersety 31. i 32., o udaniu się Teracha, Abrama, Saraj i Lota do Kanaanu, zatrzymują się w Charanie. Tam wszyscy się osiedlają i tam też Terach umiera w wieku 205 lat.

²⁵ Por. M. Majewski, *Pięcioksiąg odczytany na nowo. Przesłanie autora kapłańskiego (P) i jego wpływ na powstanie Pięcioksięgu*, Kraków 2018, s. 206–209.

²⁶ Por. D. Dziadosz, *Geneza biblijnych tradycji o patriarchach w Rdz 12 – 36*, „Zeszyty Naukowe Stowarzyszenia Biblistów Polskich” 5 (2008), s. 242.

²⁷ Por. Z. Ziółkowski, *Najtrudniejsze stronicie Biblii*, Warszawa 1997, s. 75.

²⁸ M. Glazier, M. Hellwig, *Abraham*, w: *The modern Catholic encyclopedia*, Collegeville 2004, s. 5.

²⁹ J. Lemański, *Pięcioksiąg dzisiaj*, Kielce 2002, s. 199.

W rozdziale 12, 1–3 ukazany jest Abram, którego wzywa Pan, by opuścił swą ziemię, swą rodzinę, dom swego ojca i by udał się do ziemi, którą mu wskaże; w zamian obiecuje, że uczyni go wielkim narodem, będzie mu błogosławił, rozślawi jego imię, i że on stanie się błogosławieństwem. Ponadto upewnia Abrama, że będzie błogosławił błogosławiącym mu, a przeklinających go – przeklnie, że przez niego rozciągnie swe błogosławieństwo na wszystkie ludy ziemi.

Dalszy ciąg narracji 12, 4–9 przedstawia gotowość Abrama do wypełnienia Bożego wezwania. Abram opuszcza Charan, wyrusza w drogę z żoną i Lotem, z całym swym dobytkiem i służbą, kierując się w stronę ziemi kananejskiej. Przechodząc tamtędy, napotyka na osiedlone tereny, dochodzi do Sychem, gdzie Pan wskazuje mu, że te ziemie daje jego potomstwu. Abram buduje tam ołtarz. Potem przemieszcza się w okolice Betel, rozbija namioty, ponownie buduje ołtarz i wzywa imienia Pana. Po jakimś czasie wędruje na południe do Negebu.

4. Forma literacka

Rdz 11, 27 to początek narracji patriarchalnej. Terach nie jest jednym z patriarchów, ale jako ojciec Abrahama uczestniczy w jego życiu. Rdz 11, 27–32 to przygotowanie do opisu patriarchów. Wersety 27b–30 są przejściem od tego, co ich poprzedziło, do tego, co następuje; od pradawnych opowieści do patriarchalnej historii, stanowią genealogię. Wersety 31–32 podkreślają to, co nowe, co się zaczyna, a mianowicie mówią o migracji.

Perykopa 11, 27–32 wprowadza narrację i jest tak ułożona, że wersety 27a i 32 stanowią jej ramy i należą do pism kapłańskich (P) tak jak 12, 1–4a do pism jahwistycznych (J). Redaktor określił także dwa wprowadzenia. Każde ma swój własny charakter i funkcję. P wprowadza J w. 27b–30, podobnie jak P (12, 4b–5) jest wzięty z (może nawiązuje do ???) J (11, 31)³⁰.

Werset 12, 1 jest zdaniem jakby zawieszonym w kontekście, zakłada zarówno słowo ויאמר „rzekł”, jak i imię „Abram”. Teologiczne wprowadzenie 12, 1–3 jest połączone z planem wyjścia z Ur chaldejskiego, ale rozszerzonym według polecenia opuszczenia swej ziemi, swej rodziny i domu swego ojca. Rdz 12, 1–9 ma dwie części: 12, 1–4a i 12, 4b–9. Wersety 7, 8, przedstawiają prawdziwe życie Abrama, ściśle związane z Bogiem.

³⁰ C. Westermann, *A Continental Commentary: Genesis 12–36*, Minneapolis 1995, s. 136.

5. Struktura tekstu

Perykopa 12, 1–3 jest przedmiotem wielu poważnych dociekań, ponieważ wersety te są kluczem do zrozumienia Księgi Rodzaju. Współcześni bibliści uważają, że ten wątek nie występuje samodzielnie, ale stanowi pierwszą część cyklu Abrahama.

Oto jej struktura tekstu:

Nagłówek: „Oto dzieje potomków Teracha...” (11, 27 a)

Rodzina Teracha: (27b–30)

Jego synowie (27 b)

Śmierć Harana (28)

Małżeństwa jego innych synów (29–30)

Podróż Teracha z Ur chaldejskiego do Charanu (31)

Śmierć Teracha (32)

Boska obietnica dla Abrama (12, 1–3)

Podróż Abrama z Charanu do Kanaanu (4–6)

Boska obietnica (7a)

Ołtarz zbudowany przez Abrama (7b)

Abram wędruje z Sychem do Negebu (8–9)

Pierwsza część cyklu Abrahama dzieli się na dwie sekcje: 11, 27–32 i 12, 1–9. Wykazują one podobieństwa dotyczące relacjonowanych wydarzeń: „Wyruszyli [...] aby udać się do ziemi Kanaan [...] przyszli do Charanu, osiedlili się tam” (11, 31) i „Wyruszyli, aby udać się do Kanaanu [...] przybyli do Kanaanu” (12, 5). Podobnie jest pod względem zdarzeń. Wątek z 11, 27–32 zawiera dwa raporty o śmierci (11, 28–32), a 12, 1–9 zawiera dwa Boskie objawienia, po których Abram udaje się do dwóch miejsc.

Pomimo że 11, 27 – 12, 9 łączy podróż Abrama, to jednak 11, 27–32 tworzy odrębną jednostkę. Chodzi tutaj o genealogię. Tak jak opisywana jest ona od 5, 32 do 9, 29, tak samo tutaj mamy do czynienia z genealogicznymi opisami, które zostały podzielone na: 11, 27b – jej skrócone wznowienie; 11, 26 – jej typowe otwarcie; 11, 32 – jej zwyczajne zamknięcie. Podobne przedstawienie występuje zarówno w 6, 8, jak i w 11, 27. Redaktor najwyraźniej odwołał się do pierwotnie krótkiej genealogicznej wypowiedzi o życiu Teracha, by podkreślić formułę תולדות (toldot) – „To są dzieje potomków...” (11, 27). To znaczy, że nowe dzieje ludzkości się rozpoczęły.

Jednakże jest to nieco dziwne, że historia Abrahama jest określana jako: „Oto dzieje potomków Teracha”. Wyraźnie jest napisane w 6, 8: „Oto dzieje

Noego”. Następne wersety przedstawiają historię Noego i potop. Jeszcze bardziej zaskakującym jest to, że w 11, 32 opowiada się o śmierci Teracha, a wszystkie późniejsze opowiadania w ogóle go nie wspominają.

Co zatem się dzieje? Ten problem przybliży nam charakterystyka opowieści patriarchalnych. Łatwo można zauważyć, że nagłówek wspomina o ojcu, podczas gdy opowiadania skupiają się na synach. Widzimy to w 25. rozdziale Księgi Rodzaju, werset 19.: „Oto dzieje potomków Izaaka, syna Abrahama”. Tytuł mówi o ojcu, a przedstawiona historia dotyczy Jakuba i Ezawa. Taki sam schemat pojawia się w 37. rozdziale, w wersecie 2.: „Oto dzieje potomków Jakuba”, a z opowiadania wynika, że cała historia nie dotyczy ojca, ale syna jego, Józefa. Te dwa przypadki ukazują coś, co jest faktem oczywistym – że tak jest zapewne dlatego, iż Izaak był głową wielkiej rodziny przez cały okres obejmujący wydarzenia przedstawione w Rdz 25, 19 do 35, 29 – tak więc opis dziejów Jakuba i Ezawa ma taki nagłówek, tę wstępną formułę. Podobnie Jakub był nadal głową rodziny od 37, 2 do 49, 33, z tego też względu stosowany jest ten rodzaj opisu. Podobną logiką kieruje się redaktor nagłówka: „Oto dzieje potomków Teracha” (11, 27).

Tymczasem rodzi się problem. Terach zmarł w Charanie. Tak jest napisane w Księdze Rodzaju 11, 32: „Terach doczekał dwustu i pięciu lat życia i zmarł w Charanie”. Powstaje pytanie, czy Terach nie był głową rodziny przez cały czas? Może chociaż przez większość życia Abrahama? Czy nagłówek o potomkach Teracha jest czymś innym od pozostałych nagłówków? Chodzi tutaj o szczegóły opowieści. Terach odszedł z tego świata, mając 205 lat, a Abram miał wtedy 135 lat (11, 32; 11, 26). Rozwiązanie tego zagadnienia tkwi w pozornie nieistotnej informacji zawartej w tekście masoreckim. Abraham miał dwa lata więcej, to znaczy 137 lat, gdy zmarła mu jego żona Sara (23, 1; 17, 17). Z tej informacji wynika, że Terach żył i przypuszczalnie był głową rodziny przez większość okresu objętego cyklem Abrahama. Ta informacja pozwala nam potwierdzić, że użycie zwrotu wprowadzającego „Oto dzieje potomków Teracha” (11, 27) zgadza się z poprzednimi zastosowaniami nagłówków w 25, 19 i 37, 2.

Szukając wiadomością jest werset 11, 32 mówiący o tym, że śmierć Teracha została tak wcześnie odnotowana. Sprawia to wrażenie, że Terach nie żył, gdy Abram posłuszny Słowu Boga wybiera się do Kanaanu. Jest to niewątpliwie literacki błąd, zbyt duże odstępstwo od porządku chronologicznego. Jak to wytłumaczyć? Księga Rodzaju ma swoisty styl zaj-

mowania się najpierw mniej znaczącymi zagadnieniami³¹. Opis potomków Izaela (25, 12) następuje jako pierwszy, a potem jest zarys dziejów Izaaka (25, 19). Podobna relacja odnosi się do potomków Ezawa (36, 1) i potomków Jakuba (37, 2). Pierwsza, mniej znacząca, charakteryzuje się krótszym tekstem, a druga, bardziej znacząca, dłuższym, z bardziej szczegółową deskrypcją potomków. W tym znaczeniu może być to odniesione do Teracha. Po tym, jak jego rodzina dotarła do Charanu, jego śmierć została zarejestrowana przedwcześnie (11, 32), ponieważ nie odgrywa on później żadnej roli w historii. Ponadto może istnieć jeszcze inne, jakieś symboliczne znaczenie. Prawdziwe życie można znaleźć tylko w Kanaanie, a Terach, wyruszając do Kanaanu, osiadł w Charanie i tam umarł.

W rozdziale 12, 1–9 Abram kontynuuje podróż, która rozpoczyna się od opisu w wersecie 11, 31. Jest to druga sekcja wyodrębnionej jednostki znaczeniowej zawartej w 11, 27, 31 i 12, 1–9. Pierwsza sekcja, już analizowana, dotyczy rodziny i ojczyzny Abrama. Druga natomiast, 12, 1–9, przedstawia słowa Boga, które jeszcze bardziej angażują Abrama do rozpoczętej już wędrówki (12, 1–3) i ukazują jego odpowiedź na Boskie wezwania (12, 4–9). Droga jego kończy się w Negebie. Wyraża ona nieokreśloną naturę istnienia Abrahama, obcego w ziemi obietnicy. Wygląda zatem, że ta sekcja jest jednocześnie wstępem i podsumowaniem powołania Abrahama. W sposób formalny ta sekcja dzieli się na dwie główne części:

- A. Słowo Boga (12, 1–3)
  - Rozkaz (1)
  - Obietnica (2)
  - Obietnica (3)
- B. Odpowiedź Abrama (4–9)
  - Wędrówka (4–5)
  - Wędrówka (6–7)
  - Wędrówka (8–9)

Każda część rozpoczyna się od kluczowego słowa „idź” הֵלֶךְ (4,1). To słowo wyraża się również w końcowym wersecie 9. Włączenia oznaczają początek i koniec akapitów. Werset 1. ma słowo אָרָץ. Werset 3. ma wyrażenie אֶרֶץ. Wersety 4. i 5. mają połączenie יָצָא. Natomiast werset 4. stanowi

³¹ Por. G.J. Wenham, *Genesis 1-15*, Word Biblical Commentary, t. 1, Dallas 1998, s. 269.

klucz, to znaczy spełnienie, i z tego powodu jest odwrócona kolejność poleceń z wersetu 1. Wygląda to na chiasm w następujący sposób³²:

Werset 1.

PAN

do

Abrama

„Wyjdz”

Werset 4.

„Udał się”

Abram

do niego

PAN.

Bibliści tacy jak Pierre Auffret i Eberhard Ruprecht w swoich artykułach piszą o tym, że kompozycja tej perykopy jest starannie dopracowana. Każdy werset jest połączony jeden z drugim³³. Stanowi więc o integralności całej kompozycji tekstu. Ale na pierwszy rzut oka można nie dostrzec ścisłych powiązań zdań, paragrafów, z opisywaną historią. Kompozycja pozostaje jednak wyjątkową aż do tego stopnia, że za każdym razem, kiedy używamy terminu ברך „błogosławieństwo”, przywołuje także imię אַבְרָם „Abram”.

W tej sekcji Abram, Sara, Lot to główni bohaterowie. Bardzo ważnym problemem Sary jest jej niepłodność. Jest też wspomniany bliski związek Lota z jego stryjcem Abramem, który wydaje się, że adoptował go po śmierci ojca Lota (Rdz 11, 27–32). Przełomowym wątkiem jest wezwanie Pana do Abrama. Musi opuścić swoją ojczyznę i swoją rodzinę, ponieważ obiecano mu nową ziemię, wielu potomków, Boską ochronę i że będzie on źródłem błogosławieństwa dla narodów (Rdz 12, 1–3).

Obietnice, które zostały wypowiedziane po raz pierwszy, wyjaśniają znaczenie powołania Abrama i jego następców. Czterokrotna obietnica ziemi, potomków, przymierza i błogosławieństwa dla narodów stopniowo wypełnia się w Księdze Rodzaju i w następnych księgach Pięcioksięgu.

³² Por. G.J. Wenham, *Genesis 1-15...*, dz. cyt., s. 270.

³³ Por. P. Auffret, *Essai sur la structure littéraire de Gn 12, 1-4a(a)*, „Biblische Zeitschrift” 29, 1982, s. 243–248; E. Ruprecht, *Vorgegebene Tradition und Theologische Gestaltung in Genesis XII 1-3*, „Vetus Testamentum” 29, 1979, s. 171–88, 444–464.

6. Wnioski

Badania naukowe biblistów nie są jednoznaczne odnośnie do historyczności postaci Abrahama. Wiele jest hipotez, ale nie ma kluczowych rozwiązań. Redakcje opisu życia Abrahama wiążą się z wieloma źródłami. Tekst, opracowany w wersji ostatecznej, jest spójny w sensie zamiarów autora. Jeśli nie czyta się tekstu biblijnego w szerszym kontekście, można dojść do niewłaściwych wniosków. Przykładem może być ojciec Abrahama, Tera, który, według narracji, zmarł w Charamie przed wyjściem Abrahama do Kanaanu, a później okazuje się, że tak nie jest. Styl zachowuje swoistą semicką formę w postaci chiasmu. Należy jednak podkreślić, że według norm autora zachowana jest integralność kompozycji tekstu.

SUMMARY

The literary context and text structure of Gen 12, 1–3 has some surprises. From the scientific research of famous biblists we learn that there is no consensus on the historical Abraham. The text itself shows that the father of Abraham died in Haran before Abram set his journey towards Canaan. In a larger perspective we come to know that he lived at that time and much longer. The written text sustains integrity according to its ancient standards. Surprising element is found about the author. He gives less description to the less important and pays more attention to those who are very important by using a long narration. The style indicates that Semitic chiasm is in play. It should be pointed out that the composition of the text is integral.

Uniwersytet Papieski
Jana Pawła II
w Krakowie